

IV. KRIMINOLOGIJA

NEPILNAMEČIŲ SMURTAS LIETUVOJE: RAIŠKA, PRIEŽASTYS IR PREVENCIJA

Prof. dr. Genovaitė Babachinaitė

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Kriminologijos katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 46 18
Elektroninis paštas crimlogd@ltu.lt

Pateikta 2002 m. kovo 7 d.

Parengta spausdinti 2002 m. birželio 27 d.

Recenzavo Teisės universiteto Valstybinio valdymo fakulteto prodekanė dr. Gitana Jurgelaitienė ir šio Universiteto Socialinio darbo fakulteto Psichologijos katedros profesorius habil. dr. Viktoras Justickis

S a n t r a u k a

Straipsnyje nagrinėjamos šiuo metu Lietuvoje ypač aktualios nepilnamečių smurtinės agresijos prieš asmenį sunkiausios apraiškos: tyčiniai nužudymai ir pasikėsinimai nužudyti, tyčiniai sunkūs kūno sužalojimai bei išžaginimai ir pasikėsinimai išžaginti, taip pat nepilnamečių smurtas, nukreiptas į save, t. y. savižudybės.

Problema nagrinėjama kompleksiskai tiek kriminologiniu istoriniu požiūriu, tiek ir kriminologijos dalyko požiūriu.

Taigi aptariamos nepilnamečių minėtų smurtinių nusikaltimų tendencijos Lietuvoje per sovietinį laikotarpį iki 1988 m., per atgimimo laikotarpį ir atgavus nepriklausomybę. Taip pat nagrinėjamos nepilnamečių smurto minėtų apraiškų priežastys bei pagrindinės jų prevencijos kryptys.

Per sovietinį laikotarpį iki 1988 m. nepilnamečių smurtinis nusikalstamumas plito nesmarkiai. Bendro nusikalstamumo staigaus didėjimo metu nuo 1989 m. iki 1995–1996 m. ir vėliau, iki šių dienų, nepilnamečių padarytų ir užregistruotų tyčinių nužudymų ir pasikėsinimų nužudyti padaugėjo 4 kartus, o sunkių kūno sužalojimų – 1,5 karto. Išžagintųjų ir pasikėsinimų išžaginti skaičius išliko stabilus. Savižudžių jaunuolių iki 20 metų skaičius 1989–1999 m. vidutiniškai du kartus viršija nužudytų šio amžiaus asmenų skaičių.

Šiame straipsnyje aptariamas nepilnamečių, t. y. vaikų iki 18 metų, smurtinis elgesys Lietuvoje. Smurtinio elgesio apraiškų yra daug, todėl čia bus nagrinėjamos pačios sunkiausios smurtinės agresijos prieš asmenį formos: tyčiniai nužudymai ir pasikėsinimai nužudyti, tyčiniai sunkūs kūno sužalojimai bei išžaginimai ir pasikėsinimai išžaginti, taip pat nepilnamečių autoagresijos atvejai, t. y. savižudybės. Pirmosios trys agresijos formos taip pat yra ir sunkūs tyčiniai nusikaltimai asmeniui. Šie nusikaltimai turi pačių sunkiausių padarinių, nes prarandama asmens gyvybė, sveikata, lytinė laisvė.

Nepilnamečiais Lietuvoje laikomi vaikai, paaugliai ir jaunuoliai iki 18 metų, tačiau baudžiamoji atsakomybė už čia paminėtus sunkius nusikaltimus asmeniui taikoma jau nuo 14 metų.

Aktualu trumpai aptarti ankstesnes nepilnamečių smurtinio elgesio tendencijas. Iki atgimimo Lietuvoje (1988 m.) per pokario laikotarpį minėtų smurtinių nusikaltimų, padarytų nepilnamečių, daugėjo, tačiau lėčiau nei visų nusikaltimų, padarytų nepilnamečių Lietuvoje.

Per 1964–1988 m. registruojamo nepilnamečių nusikalstamumo rodikliai, ypač palyginamieji rodikliai (koeficientai 1000–čiai 14–17–mečių gyventojų), padidėjo du kartus: nusikaltimų skaičiaus koeficientas padidėjo nuo 4,3 iki 8,2; nusikaltimus padariusių asmenų skaičiaus koeficientas – nuo 3,1 iki 6,9. Patys didžiausi rodikliai per šį laikotarpį buvo 1986 m.: nusikaltimų koeficientas – 9,7; nusikaltimus padariusių nepilnamečių – 7,2.

Nepilnamečių padarytų registruotų nusikaltimų per minėtą laikotarpį padaugėjo 129,4 proc. (796–1826), o nepilnamečių, padariusių nusikaltimus, – 167,5 proc. (569–1522).

Tuo tarpu tyčinių nužudymų ir pasikėsinių nepilnamečiai vidutiniškai padarydavo po penkis per kiekvienus metus per visą pokario laikotarpį iki 1988 m. Turint galvoje, kad daugėja nepilnamečių gyventojų, galima teigti, kad santykinai šių nusikaltimų sumažėjo.

Nepilnamečiai padarė vieną ketvirtadalį visų išžaginių, užregistruotų Lietuvoje, tačiau metinis užregistruotų išžaginių skaičius padidėjo keturis kartus – nuo 9 iki 36.

Tyčinių sunkių kūno sužalojimų 1964–1965 m. buvo registruojama gana daug (26 ir 29 per metus), tačiau 1966 m. pakito nusikaltimų registravimo metodika, nes dauguma šių nusikaltimų pradėta kvalifikuoti kaip chuliganizmas. Todėl nuo 1967 m. nepilnamečių padarytų ir užregistruotų tyčinių sunkių kūno sužalojimų per metus buvo nedaug (9 arba 8 ir mažiau nusikaltimų).

Apskritai minėti smurtiniai nusikaltimai nepilnamečių nusikalstamumo struktūroje per šį laiką sudarė 1,5–4,0 proc.

M. Gorbačiovo „perestroikos“ metu ir vėliau, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, santykiniai nusikalstamumo rodikliai parodė, kad 1988–1995/96 m. registruotas nusikalstamumas Lietuvoje per šį trumpą aštuonerių metų laikotarpį padidėjo 3–3,5 karto. Po 1995–1996 m. registruotas nusikalstamumas Lietuvoje stabilizavosi ir kasmet padidėja maždaug 3 procentais.

Be abejo, nepilnamečių nusikalstamumas taip pat smarkiai pakito. Pastarųjų vienuolikos metų nepilnamečių smurtinių nusikaltimų asmeniui duomenys pateikti 1 lentelėje.

Taigi per pastaruosius vienuolika metų nepilnamečiai per metus vidutiniškai padarydavo po 21 tyčinį nužudymą (4 kartus daugiau negu per ankstesnį laikotarpį). Per metus jie padarydavo vidutiniškai po 14 tyčinių sunkių kūno sužalojimų (1,5 karto daugiau negu per ankstesnį laikotarpį). Išžaginių ir pasikėsinių išžaginti per metus jie padarydavo vidutiniškai po 26, t. y. maždaug tiek pat arba net ir mažiau negu vidutiniškai per ankstesnį laikotarpį.

Be to, minėtų nepilnamečių smurtinių nusikaltimų dalis iš bendro tokių pačių nusikaltimų užregistruoto skaičiaus Lietuvoje didėjo, išskyrus užregistruotus išžaginius ir pasikėsinius išžaginti, kurių buvo įvykdyta tiek pat.

Taigi galima konstatuoti, kad po 1995 m. Lietuvoje, kai bendras užregistruotas nusikalstamumas stabilizavosi, nepilnamečių padarytų ir užregistruotų smurtinių nusikaltimų ne mažėjo, o daugėjo, ypač tyčinių nužudymų ir tyčinių sunkių kūno sužalojimų.

Lietuvoje yra maždaug 300 tūkstančių 14–17 metų gyventojų, taigi nepilnamečių padarytų smurtinių nusikaltimų koeficientas yra mažas. Tiesa, per pastarojo dešimtmečio pirmuosius penkerius metus nusikaltusių nepilnamečių berniukų daugėjo. Lietuvoje 94–95 proc. užregistruotų nepilnamečių nusikaltimų padarė būtent berniukai, tačiau ši aplinkybė iš esmės nekeičia registruoto nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo tendencijų.

1 lentelė. Užregistruoti nepilnamečių (14–17 m.) padaryti sunkūs smurtiniai nusikaltimai ir jų dalis iš bendro užregistruotų tokių pačių nusikaltimų skaičiaus (proc.)

Metai	Tyčiniai nužudymai ir pasikėsiniai nužudyti		Tyčiniai sunkūs kūno sužalojimai		Išžaginiai ir pasikėsiniai išžaginti	
	skaičius	dalis proc.	skaičius	dalis proc.	skaičius	dalis proc.
1991	7	2,7	3	0,9	26	13,7
1992	11	3,6	3	0,9	22	11,5
1993	14	2,9	13	3,8	29	14,8
1994	22	4,2	12	3,4	28	17,0
1995	30	6,0	12	4,0	33	16,5

1996	28	6,9	15	4,3	29	17,2
1997	27	6,9	16	4,3	16	9,6
1998	23	6,5	16	4,2	21	12,6
1999	20	5,8	15	3,8	28	12,4
2000	23	5,8	17	3,7	27	14,7
2001	29	7,7	33	8,1	26	14,7

Duomenys apie smurtinius nusikaltimus padariusius nepilnamečius pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė. **Nepilnamečiai, kaltinami padarę smurtinius nusikaltimus, ir jų dalis iš bendro tokius pačius nusikaltimus padariusių asmenų skaičiaus (proc.)**

Metai	Padarę tyčinius nužudymus ir pasikėsinimus nužudyti		Padarę tyčinius sunkius kūno sužalojimus		Padarę išžaginimus ir pasikėsinimus išžaginti	
	skaičius	dalis proc.	skaičius	dalis proc.	skaičius	dalis proc.
1991	7	3,6	6	3,6	40	26,0
1992	12	5,2	13	6,6	19	12,0
1993	15	4,8	7	3,8	41	23,6
1994	27	5,8	6	2,7	46	23,2
1995	28	5,8	8	3,8	43	22,4
1996	26	6,8	8	3,7	32	22,1
1997	31	9,0	11	4,9	17	12,5
1998	27	8,3	9	3,9	21	13,5
1999	20	7,0	11	5,0	35	17,3
2000	19	6,6	12	4,7	26	15,8
2001	36	10,1	26	10,1	28	17,8

Taigi, kaip matome, padaugėjo nepilnamečių, padariusių tyčinius nužudymus – per kiekvienus paskutiniojo dešimtmečio metus tyčinių nužudymų (su pasikėsinimais nužudyti) padarė vidutiniškai 21 nepilnamečis, tyčinių sunkių kūno sužalojimų – 8 nepilnamečiai. Tačiau išžaginimus padariusių užregistruotų asmenų per pastaruosius penkerius metus (1996–2000 m.) mažėjo: per pirmuosius penkerius dešimtmečio metus kasmet išžaginimų (su pasikėsinimais išžaginti) padarė 38 nepilnamečiai, o per paskutiniuosius penkerius metus – kasmet 26 nepilnamečiai, t. y. trečdaliu mažiau. Antrojo nepriklausomybės dešimtmečio ir trečiojo tūkstantmečio (2001 m.) pradžia dar labiau „sustiprina” nepalankią nepilnamečių smurtinio elgesio tendenciją. Tyčinių nužudymų ir sunkių kūno sužalojimų padariusių nepilnamečių staigiai padaugėjo. Kadangi apskritai tyčinių nužudymų Lietuvoje užregistruota mažiau negu praėjusiais metais, labai padidėjo ir nepilnamečių indėlis į šių nusikaltimų darymą, t. y. jų dalis tapo 10,1 proc. iš bendro šiuos nusikaltimus padariusių asmenų skaičiaus.

Per paskutinįjį dešimtmetį nepilnamečiai vidutiniškai sudarė 6,3 proc. visų Lietuvoje užregistruotų asmenų, padariusių tyčinius nužudymus, 4,3 proc. asmenų, padariusių tyčinius sunkius kūno sužalojimus ir 19 proc. asmenų, padariusių išžaginimus su pasikėsinimais išžaginti. Tuo tarpu 2001 m., kaip jau minėta, nepilnamečiai sudarė 10,1 proc. visų Lietuvoje užregistruotų asmenų, padariusių tyčinius nužudymus.

Kompleksiškai vertinant ir lyginant visus smurtinio nusikalstamumo rodiklius darytina išvada, kad nepilnamečiai smurtinius nusikaltimus gana dažnai daro kartu su suaugusiaisiais. Nepilnamečių nusikalstamą smurtinį elgesį skatina suaugusieji – vis daugiau šių nusikaltimų nepilnamečiai padaro grupėmis kartu su suaugusiaisiais arba tiesiogiai suaugusiųjų sukurstyti.

Dar vienas būdingas nepilnamečių smurtinio elgesio rodiklis – smurtas, nukreiptas prieš save, t. y. savižudybės.

Nužudytų ir nusižudžiusių nepilnamečių skaičių dinamika pateikta 3 lentelėje.

3 lentelė. Jaunesni nei 20 metų asmenys: nužudyti ir nusižudę 1989–1999 m.

Požymiai	Užregistruota kiekvienais metais										
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Nužudyti	17	15	16	27	24	33	21	31	27		21
Nusižudę	41	30	52	44	46	59	56	53	61	45	71

Taigi per pastarųjų vienuolikos (1989–1999) metų laikotarpį vidutiniškai per metus Lietuvoje užregistruota 50 nusižudžiusių jaunuolių iki 20 metų ir buvo nužudyti 23 minėto amžiaus asmenys. Savižudžių skaičius daugiau kaip du kartus viršija nužudytų vaikų ir jaunuolių iki 20 metų skaičių. Beje, daugelyje Europos šalių nusižudžiusių vaikų ir jaunuolių skaičius taip pat viršija nužudytųjų skaičių, tačiau Lietuvoje tas skirtumas yra ypač didelis [7, p. 132–145; 8; 9].

Ilgamečiai nepilnamečių smurtinio elgesio priežastingumo ryšių tyrinėjimai šio straipsnio autorei leidžia teigti, kad tais atvejais, kai nepilnamečiai staiga nužudo iš karto keletą arba keliolika žmonių (kaip tai buvo per keletą pastarųjų metų JAV ir kai kuriose Vakarų Europos šalyse), panašios dvasinės būsenos ištikti Lietuvos nepilnamečiai agresiją linkę nukreipti ne į aplinką ir kitus žmones, o į save. Autorės nuomone, tai rodo mūsų vaikų subtilesnį dvasingumą, kurio ištakų galima ieškoti senojoje mūsų protėvių kultūroje.

4 lentelė. Nusižudžiusių nepilnamečių pasiskirstymas pagal amžių ir lytį (abs. skaičius) 1993–1999* m.

Metai	Berniukai ir jaunuoliai			Mergaitės ir jaunuolės		
	0–13m.	14–15m.	16–17m.	0–13m.	14–15m.	16–17m.
1993	1	8	11	–	2	3
1994	4	4	9	–	2	9
1995	3	2	19	1	2	6
1996	3	5	15	–	2	4
1997	3	5	12	1	3	2
1998	–	4	9	–	3	9
1999	4	5	14	1	2	6

Nusižudę nepilnamečiai pagal lytį pasiskirsto panašiai kaip ir kitose Europos šalyse, t. y. berniukai žudosi maždaug tris kartus dažniau negu mergaitės. Dažniausiai žudosi vyresni (16–17 m.) nepilnamečiai berniukai ir mergaitės; tačiau, kaip rodo duomenys 4 lentelėje, nemažai berniukų ir mergaičių pasitraukia iš gyvenimo nesulaukę net 14 metų.

Tokia trumpa nepilnamečių smurto (agresijos) prieš asmenį statistinė analizė.

Lietuvos suicidologai (įvairių mokslo sričių mokslininkai) tyrinėja savižudybių problemą.

Nepilnamečių smurtinių nusikaltimų ir savižudybių priežastys kriminologiniu aspektu Lietuvoje taip pat buvo tirtos [1, p. 128–135; 2, p. 97–105; 3; 4, p. 10–17; 5; 6], tačiau vykstant valstybės ir visuomenės socialinei raidai aktualu nuolat tyrinėti ir nusikalstamumo priežasčių pokyčius, kurie šiame straipsnyje nagrinėjami kompleksiskai, bei galimą jų transformaciją. Nepilnamečių padarytų seksualinio pobūdžio nusikaltimų (čia – išžaginimų ir pasikėsinimų išžaginti) priežastys ir jų padarytų nužudymų priežastys labai skirtingos. Beje, nepilnamečių padarytų tyčinių nužudymų priežastys ir jų savižudybių priežastys yra tarsi dvi to paties medalio pusės – jų pobūdis labai panašus, todėl abi šias nepilnamečių daromo smurto apraiškas (agresiją ir autoagresiją) tikslinga nagrinėti kartu. Dauguma nepilnamečių padarytų tyčinių nužudymų buvo iš anksto neapgalvoti, neplanuoti. Nepilnamečiai šiuos nusikaltimus padarė susiklosčius atsitiktinėms, staiga kilusios konfliktinės situacijos aplinkybėms, t. y. kai nebuvo laiko suvokti konflikto eigos, todėl jų elgesį lėmė staiga kilusi emocinė reakcija, o dingstis nusikaltimui padaryti būna labai menka (suaugusio žmogaus požiūriu) arba apskritai jos nebūna. Priežasčių staiga kilusiai tyčiai nužudyti reikia ieškoti nepilnamečio asmenybės

* Lietuvos statistikos leidiniuose po 1999 m. šie duomenys nėra išskirti.

formavimosi sąlygose, jo artimiausios aplinkos sąlygose. Nepilnamečiai, kurie žmogžudystes padarė vieni, dažniausiai nužudė savo artimuosius: tėvą, motiną, patėvį, pamotę ar kitus. Šie nusikaltimai iš esmės padaromi dėl tarpasmeninio, dažnai metų metus besitęsiančio ir subjektyviai išgyvenamo nepilnamečio ir artimiausių jo giminaičių socialinio konflikto. Tie sudėtingi ir nepilnamečiui skaudūs konfliktiniai santykiai dažniausiai prasidėdavo nuo ankstyvos jo vaikystės, kartais jau nuo kūdikystės. Jie tęsdavosi ir alindavo nepilnamečio psichiką net 10–15 metų. Tuo tarpu šių konfliktinių santykių iniciatoriai ir kūrėjai iš esmės buvo suaugę nepilnamečio artimieji, praktiškai tikrieji nepilnamečio smurtinio elgesio kaltininkai, tapę jo padaryto nusikaltimo aukomis. Dėl šeimos santykių nedarnos, ilgamečių konfliktinių santykių šeimoje ar artimiausioje buitinėje aplinkoje pirmiausiai atsakingi yra suaugusieji. Vaikas nekaltas, kad gimsta tokioje konfliktinėje šeimoje, kurioje jis pats nuo kūdikystės yra ir fiziškai, ir dvasiškai skriaudžiamas, alinamas, neturi sąlygų savo asmenybei formuoti ir įgyti socialinį imunitetą (atsparumą) socialiniam blogiui bei gebėjimą susitvarkyti su savo gyvenimo problemomis. Taigi konfliktinėje šeimoje vaikai auga neatsparūs, kartais ir patys nesugeba elgtis nekonfliktiškai.

Tačiau dažniausiai nepilnametis konfliktą išgyvena savyje, t. y. jo išgyvenamas vidinis konfliktas išoriškai beveik nepasireiškia, o išėitęs iš padėties jis neranda, todėl chroniškos konfliktinės situacijos ūmaus paaštrėjimo metu, atrodytų, dėl menkos dingsties įvyksta nusikaltimas. Tipiškas pavyzdys – tėvas girtaudavo, šeimoje nuo vaiko gimimo vyko nuolatiniai bėrnai, tėvas mušdavo žmoną (vaiko motiną), vaiką, tyčiodavosi iš jų, tačiau žmona nepajėgė išsiskirti. Vaikas, visa tai kentęs 15 metų ir būdamas 15 metų, vieno tokio kivirčo metu neatlaikęs susikaupusios dvasinės naštos nužudė tėvą. Galima teigti, kad chroniško vidinio dvasinio konflikto svarba ir jo eigos intensyvumas pagaliau viršija asmens (nepilnamečio) individualų psichologinį ir psichinį atsparumą, konflikto vidinio kompensavimo ribą, tam tikrą individualią jo kompensavimo normą, ir konflikto baigtis tampa tragiška – nužudoma arba nusižudoma. Išorinis konflikto proceso poveikis nepilnamečio asmenybei dėl ilgalaikės trukmės ir raiškos intensyvumo būna toks sunkus, kad jis, būdamas socialiai ir dvasiškai (o jaunesnis – ir fiziškai bei fiziologiškai) nesubrendęs individas, nesugeba socialiai priimtinais būdais išspręsti šių prieštaravimų.

Svarbiausias vaidmuo šių smurtinių nepilnamečių padarytų nusikaltimų prevencijoje priklauso konfliktiškumo, agresijos šeimoje ir artimiausioje aplinkoje prevencijai bei psichologinės pagalbos teikimui, nepilnamečių nepriežiūros prevencijai, nes dažnai jie būna palikti likimo (atsitiktinių situacijų) valiai, tam tikros dalies šeimų sunkios socialinės padėties gerinimui bei nepilnamečių paėmimui laiku iš netinkamos jų asmenybei formuotis aplinkos ir palankių tam sąlygų suteikimui.

Nepilnamečių savižudybių priežastys yra beveik tokios pačios kaip ir jų padarytų minėtų smurtinių nusikaltimų, bet ne visada vienodos [6]. Taigi savižudybių prevencijai visos minėtos prevencijos priemonės yra taip pat vienodai svarbios.

Be abejo, tam tikrą nedidelę dalį tyčinių nužudymų nepilnamečiai padaro dėl savanaudiškų ar chuliganiškų paskatų. Tyčinius sunkius kūno sužalojimus jie padaro dažniausiai taip pat dėl savanaudiškų ar chuliganiškų paskatų. Paprastai tokie nusikaltimai padaromi grupėmis, dažnai mišriomis grupėmis kartu su suaugusiais, muštynių metu bei išgėrus. Tokiais atvejais svarbiausią vaidmenį atlieka suaugusieji. Šių nusikaltimų prevencijos pagrindinė kryptis – apsaugoti nepilnamečius nuo suaugusiųjų, kurie įtraukia juos į nusikaltimą ar kitokio pobūdžio socialiai smerktiną veiklą, įtakos.

Nepilnamečių padaromo seksualinio smurto priežastys yra kitokios, negu jų padarytų smurtinių nusikaltimų dėl savanaudiškų ar chuliganiškų paskatų priežastys. Daugelio išžagintųjų ir besikėsinusių tai padaryti nepilnamečių elgesiui (beje, kaip ir suaugusiųjų, padariusių tokius pačius nusikaltimus, elgesiui) darant nusikaltimą buvo būdingas didelis cinizmas. Nusikalstamo elgesio pagrindinis motyvas yra ne seksualinio poreikio tenkinimas, o savotiškas seksualinis chuliganizmas, demonstruojamas nusikaltimo bendrininkų vienu kitiems, nes šie nusikaltimai, ypač nepilnamečių, dažnai daromi grupėmis (pvz., Vilniuje prieš kelerius metus net 15 nepilnamečių išžagino dvi nepilnametes).

Beje, socialinės išžaginimų aplinkybės, jų socialinė situacija mažai keitėsi pereinant į rinkos ekonomiką ir laisvėjant, demokratėjant asmenybei. Šiuolaikinėms socialinėms aplinkybėms būdinga tai, kad seksualinį gyvenimą pradeda vis jaunesnio amžiaus asmenys, įgiję seksualinių žinių ir seksualinės patirties, o priverstinė seksualinė patirtis (išžaginimas) dažnai nebūna pirmoji gyvenime seksualinė praktika (tiek nusikaltėliui, tiek aukai), kaip tai būdavo anksčiau [4]. Be to, atsirado gerokai daugiau galimybių gauti seksualinių žinių ir informacijos. Deja, ši informacija dažnai gaunama iš visuomenėje smerktinų šaltinių (pornoinformacija). Viešoji nuomonė pernelyg sureikšmina šios informacijos įtaką nusikalstamumui. Jaunesniems paaugliams ji iš dalies pasitarnauja kaip „garo nuleidimo“ priemonė, padedanti išvengti smurtinių seksualinių veiksmų. Šį teiginį iš dalies patvirtina užregistruotų nepilnamečių padarytų išžaginimų ir pasikėsinimų išžaginti mažėjimo pastaruoju metu tendencija Lietuvoje.

Šiuolaikinė socialinė seksualinio elgesio padėtis pasižymi tuo, kad vis labiau plinta ir prigyja visuomenės vartotojiškas požiūris į seksą (apskritai mes verčiami tapti vartojimo kulto dalyviais daugelyje socialinio gyvenimo sričių, vartojimas iš gyvenimo priemonės tampa jo tikslu). Jai taip pat būdinga ir tai, kad paplito prostitutija, plinta venerinės ligos ir AIDS, o seksualinio švietimo nepakanka. Be to, seksualinis švietimas atsilieka nuo gyvenimo ir šiuolaikinių poreikių, stokoja kryptingumo, t. y. jo turinys ir forma pasenusi. Todėl pornografija gaji, ja domimasi, nes ji užpildo tam tikrą nepilnamečių žinių spragą, suteikdama, deja, smarkiai suvulgarintą informaciją, prisidedančią prie besiformuojančio jaunimo ir net vyresnių žmonių klaidingo seksualinių dalykų suvokimo.

Informacijos apie seksą ir pornografiją įtaka nepilnamečių smurtiniam seksualiniam elgesiui žaginant pasireiškia tuo, kad dabar jie šį nusikaltimą daro įvairiais rafinuotais būdais, o ne paprasčiausiu būdu, kaip būdavo anksčiau.

Taigi nepilnamečių daromų išžaginimų ir pasikėsinimų išžaginti svarbiausios prevencijos kryptys yra šios: tinkamas seksualinis švietimas bei jo tobulinimas, lyčių socialinės ir lytinės diskriminacijos apraiškų visuomenės ir atskirų jos individų sąmonėje prevencija, atsparumo vartojimo kultui ugdymas, vaikų seksualinio išnaudojimo prevencija ir ypač pastarojo reiškinio latentiškumo prevencija.

Išvados

1. Pačios sunkiausios nepilnamečių nusikalstamos smurtinės agresijos prieš asmenį formos yra šios: tyčiniai nužudymai ir pasikėsinimai nužudyti, tyčiniai sunkūs kūno sužalojimai bei išžaginimai ir pasikėsinimai sužaloti ir išžaginti. Per sovietinį laikotarpį (iki 1988 m.) minėtų smurtinių nusikaltimų, padarytų nepilnamečių, daugėjo, tačiau jų daugėjimo tempai buvo daug mažesni negu visų nusikaltimų, padarytų nepilnamečių Lietuvoje. Pavyzdžiui, per šį laikotarpį registruotų nepilnamečių nusikaltimų padaugėjo 129,4 proc., t. y. nuo 796 iki 1826, o nepilnamečių, padariusių nusikaltimus, – 167,5 proc., t. y. nuo 596 iki 1522. Tuo tarpu tyčinių nužudymų ir pasikėsinimų nužudyti kasmet vidutiniškai buvo užregistruojama po penkis, tyčinių sunkių kūno sužalojimų – 8 arba 9. Nepilnamečiai tradiciškai padarydavo vieną ketvirtadalį visų užregistruotų išžaginimų Lietuvoje, tačiau metinis šių nusikaltimų skaičius iki 1988 m. padidėjo keturis kartus – nuo 9 iki 36.

2. Nuo 1989 m. iki 1995/96 m. registruotas tiek suaugusiųjų, tiek nepilnamečių nusikalstamumas Lietuvoje per šį trumpą aštuonerių metų laikotarpį labai padidėjo, t. y. 3–3,5 karto. Vėliau nusikalstamumas stabilizavosi, ir nuo 1995/96 m. kasmet užregistruojama nusikaltimų tik maždaug 3 proc. daugiau. Lietuvoje gana sparčiai mažėja registruotų tyčinių nužudymų.

Tuo tarpu užregistruotų nepilnamečių padarytų tyčinių nužudymų ir pasikėsinimų nužudyti, taip pat registruotų tyčinių sunkių kūno sužalojimų per visą nepriklausomos Lietuvos laikotarpį daugėjo.

Per pastaruosius vienuolika metų (1991–2001 m.) nepilnamečių padarytų tyčinių nužudymų būdavo registruojama kasmet 4 kartus daugiau negu per ankstesnį laikotarpį, o tyčinių sunkių kūno sužalojimų – atitinkamai 1,5 karto daugiau.

Tačiau užregistruotų nepilnamečių padarytų išžaginių ir pasikėsinimų išžaginti skaičius per šį laikotarpį išliko stabilus arba net mažesnis kai kuriais metais.

3. Dar vienas būdingas nepilnamečių smurtinio elgesio rodiklis – smurtas, nukreiptas prieš save, t. y. savižudybės. Apskritai tai kur kas aktualesnė problema net ir už nepilnamečių padarytus smurtinius nusikaltimus. Nepilnamečių savižudžių užregistruota daugiau nei du kartus negu nužudytų vaikų ir jaunuolių iki 20 metų. Berniukai žudosi tris kartus dažniau negu mergaitės. Dažniausiai žudosi vyresnio amžiaus (16–17 m.) nepilnamečiai berniukai ir mergaitės, nemažai berniukų ir mergaičių pasitraukia iš gyvenimo nesulaukę net 14 metų.

4. Nepilnamečių padarytų tyčinių nužudymų ir jų savižudybių priežastys yra labai panašios. Ir nusikalstamos smurto apraiškos, ir autoagresija (savižudybė) iš esmės padaromi dėl tarpasmeninio, dažnai ištisus metus besitęsiančio ir subjektyviai išgyvenamo nepilnamečio ir jo artimiausių giminaičių socialinio konflikto.

Kai nepilnamečiai tyčinius nužudymus bei sunkius kūno sužalojimus padaro dėl savanaudiškų ar chuliganiškų paskatų, dažniausiai tokie nusikaltimai padaromi grupėmis, neretai mišriomis grupėmis kartu su suaugusiaisiais. Suaugusieji dažnai įtraukia juos į nusikalstamą veiklą.

5. Autorės daromo permanentinio tyrimo duomenimis, nepilnamečių seksualinio smurto priežastys yra kitokios negu kitų smurtinių nusikaltimų: pagrindinis nusikalstamo elgesio motyvas yra ne seksualinio poreikio tenkinimas, o savotiškas seksualinis chuliganizmas, demonstruojamas nusikaltimo bendrininkų vienu kitiems, taip pat didelis cinizmas, nes šie nusikaltimai dažnai daromi grupėmis.

6. Svarbiausias vaidmuo vykdant nepilnamečių padaromų tyčinių nužudymų, sunkių kūno sužalojimų ir savižudybių prevenciją priklauso konfliktiškumo, agresijos, nedarnos šeimoje ir artimiausioje aplinkoje prevencijai bei psichologinės pagalbos teikimui, nepilnamečių nepriežiūros prevencijai, tam tikros dalies šeimų sunkios socialinės padėties gerinimui bei nepilnamečių paėmimui laiku iš netinkamos jų asmenybei formuotis aplinkos ir palankių tam sąlygų suteikimui, o siekiant išvengti savižudybių – taip pat ir susvetimėjimo prevencijai.

7. Nepilnamečių daromų išžaginių ir pasikėsinimų išžaginti prevencijos aktualiausias kryptys: tinkamas ir laiku vykdomas seksualinis švietimas bei jo tobulinimas, lyčių socialinės ir lytinės diskriminacijos apraiškų visuomenės ir atskirų jos individų sąmonėje prevencija, atsparumo vartojimo kultui ugdymas, vaikų seksualinio išnaudojimo prevencija ir ypač pastarojo reiškinio latentškumo prevencija.

LITERATŪRA

1. **Babachinaitė G.** Socialiniai pokyčiai ir nusikalstamumas // Teisinės valstybės link. Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, 2000. T. 15(7).
2. **Babachinaitė G.** Smurtiniai nusikaltimai Lietuvoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, 1999. T. 12(4).
3. **Babachinaitė G.** Smurtinio elgesio prevencija // Tau, jaunuoli. – Kaunas: LMA, 1989.
4. **Babachinaitė G.** Nepilnamečių padarytų išžaginių moraliniai aspektai // Socialistinė teisė. – Vilnius, 1989. Nr. 4.
5. **Babachinaitė G.** Nepilnamečių grupinių nusikaltimų prevencija. – Vilnius: TEMTI, 1989.
6. **Babachinaitė G.** The Problem of Family Violence in Lithuania // The Criminological Problems in the Baltic States – Riga: The Criminological Research Centre of the National Council for the Crime Prevention of Latvia, 1995.
7. **Lietuvos** statistikos metraštis: 1995–1999. – Vilnius: Statistikos departamentas.
8. **Lietuvos** vaikai. – Vilnius: Statistikos departamentas, 2001.
9. **Mirties** priežastys 1999–2000 m. – Vilnius: Statistikos departamentas, 2001.
10. **Nusikalstamumas** ir teisėsaugos institucijų veikla. – Vilnius: Statistikos departamentas, 1997.
11. **Nusikalstamumas** ir teisėsaugos institucijų veikla. 2000. – Vilnius: Statistikos departamentas, 2001.

Youth Violence in Lithuania: Expression, Causes and Prevention

Prof. Dr. Genovaitė Babachinaitė

Law University of Lithuania

SUMMARY

In the article aggression and auto-aggression of juveniles are considered. The most serious criminal forms of aggression against the person are premeditated murders and attempts, intentional serious bodily injuries and rapes and attempts. Criminal responsibility for these serious crimes starts already at 14 years age. Within the entire post-war period prior to 1988, juveniles committed on average five premeditated murders (including attempts) each year, intentional serious bodily injuries – nine or eight and less and a quarter of the total number of registered rapes in Lithuania. In general, the violent crimes accounted for 1,5 percent of juvenile delinquency.

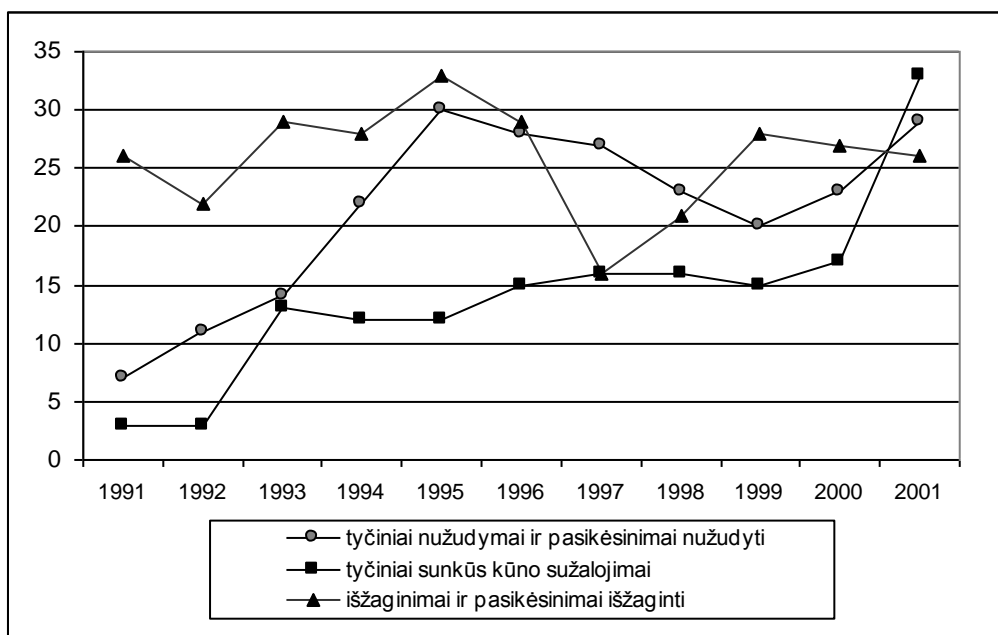
Within the past decade, juveniles committed annually on average 21 premeditated murders (four times more than within the previous period); 14 intentional serious bodily injuries (1,5 times more than within the previous period) and 26 rapes (that is approximately the same number or less than the average number within the previous period).

Within the past eleven-year period (from 1989 till 1999) the number of these who committed suicide was more than double number of murdered children and juveniles under the age of 20 years.

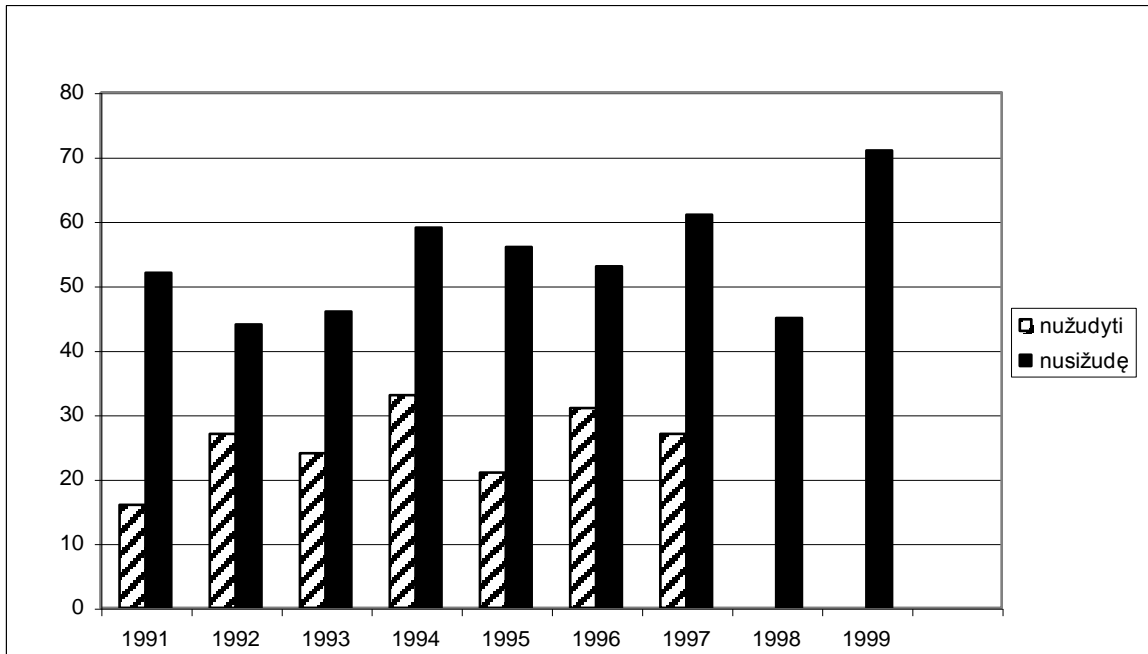

Priedas: statistikos duomenų diagramos

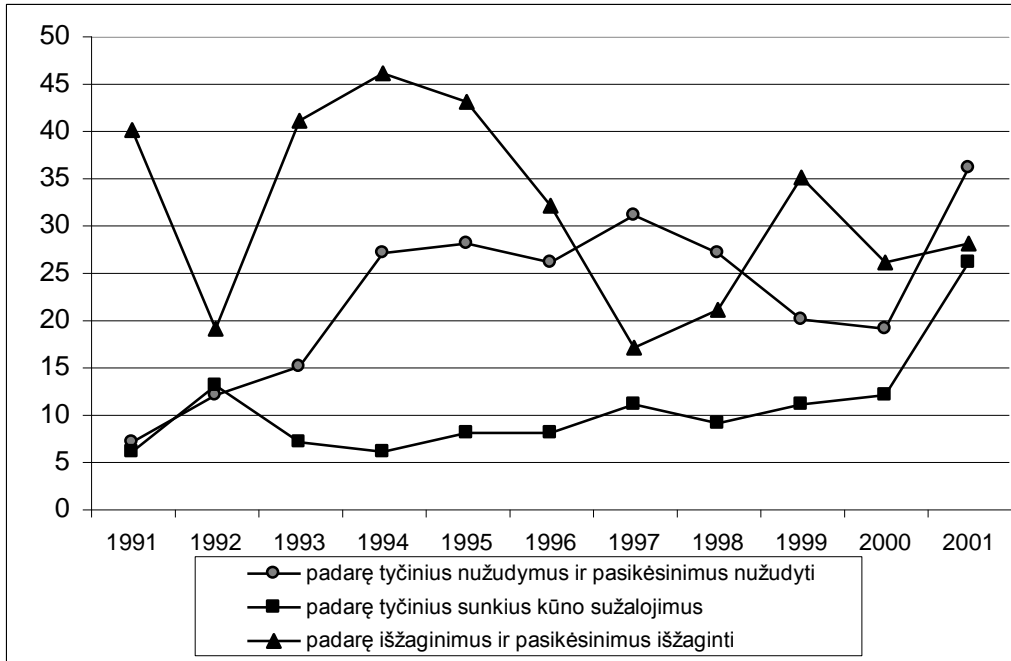
1 diagrama. Užregistruoti nepilnamečių (14–17 m.) padaryti sunkūs smurtiniai nusikaltimai Lietuvoje

2 diagrama. Lietuvoje nužudyti ir nusižudę jaunesni nei 20 metų asmenys

3 diagrama. Nepilnamečiai, padarę smurtinius nusikaltimus Lietuvoje

4 diagrama. Lietuvoje nusižudžiusių nepilnamečių pasiskirstymas pagal lytį

